

Н.Л. ВОЛЯТИЦЬКА*Харківський національний університет внутрішніх справ*

УДК 349.6

ПЕРІОДИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ¹

Розглянуті особливості становлення конституційно-правових норм, що утворюють правовий інститут в галузі екологічного права (історичний аспект).

Виявлення специфіки конституційних засад в екологічному праві, оцінка системної повноцінності та видової диференціації цього правового інституту, вдосконалення сучасного правового механізму реалізації екологічної функції держави не можуть бути ефективним без звернення до особливостей процесу становлення конституційно-правових норм, що регулюють екологічні відносини. Це ми і відносимо до мети нашого дослідження, з урахуванням чого основними його завданнями є: періодизація розвитку основних напрямків реалізації екологічної функції держави в зв'язку з особливостями конституційного процесу в Україні та визначення їх місця в системі інших напрямків державного функціонування.

Досягненню мети дослідження окресленої проблеми, його цілеспрямованості, плановірності та результативності в значній мірі сприяє доцільне та обгрунтоване застосування певних прийомів розумової праці – методів наукового пізнання. Так, загально філософський метод історизму дозволить прослідкувати особливості становлення конституційних засад в екологічному праві, виходячи з історичного розвитку конституційних джерел в Україні.

Новизна дослідження полягає в проведенні періодизації історії розвитку конституційного закріплення екологічних норм за двома критеріями: в залежності від зміни ступеня домінування напрямків конституційного регулювання екологічних відносин та специфіки реалізації екологічної функції права в зв'язку з історичним формуванням конституційних джерел. При цьому слід враховувати історичні передумови розвитку конституційного процесу в Україні, адже досліджувана проблема пов'язана саме з конституційно-правовими нормами у регулюванні екологічних відносин.

Проблемі історичного розвитку еколого-правових норм в науці екологічного права приділялася певна частка уваги в роботах М.Б. Булгакова [1], В.В. Костицького [2], М.М. Малишка [3], В.В. Петрова [4] та інших вчених, але ж цей факт, в основному, мав місце відносно всієї системи еколого-правових норм, а не щодо конституційно-правових норм.

Зокрема, на думку В.В. Петрова, історично система

правового регулювання взаємодії суспільства та природи поділяється на чотири етапи: цивільно-правовий, земельний, земельно-ресурсний та екологічний. Рушійними силами їх розвитку, на думку автора, є виробничі сили суспільства, збільшення масштабів використання природних ресурсів, накопичення правового матеріалу. Домінуючу роль у регулюванні відносин в системі "суспільство-природа" завжди відігравало земельне право, яке через власні регулятивні норми відображало інтереси суспільства в споживанні природних ресурсів. [4, с.55]. Слід зауважити, що проведена періодизація має в своїй основі нерівнозначні за ступенем відношення до системи правових норм історичні періоди, адже автор не пов'язує назви усіх виокремлених періодів з їх правовою стороною.

Таким чином, складається враження, що лише перший - цивільно-правовий період в позначеній системі відносин має правовий характер, щодо інших трьох періодів, то вони, виходячи з назви, базуються не на правових, а на інших соціальних нормах.

Сьогодні існують три основні напрямки в регулюванні екологічних відносин - охорона навколишнього природного середовища, утвердження екологічної безпеки та забезпечення раціонального природокористування. Вони, до речі, становлять зміст екологічної функції держави та є визначальним фактором державної екологічної політики. Але на різних етапах розвитку суспільства вказані напрямки державного функціонування в галузі екології не мали комплексного прояву, а спостерігалось їх відповідно поодинокі домінування, обумовлене характером розуміння особливостей та значення предмету екологічних відносин.

Потреба у реалізації державою її екологічної функції виникає в зв'язку з необхідністю вирішення завдань щодо забезпечення належного природокористування, охорони навколишнього природного середовища та загостренням екологічної ситуації, тобто, коли вказані екологічні проблеми стало неможливо вирішувати на рівні окремих суб'єктів господарювання та в межах державної економічної функції [4, с.62]. При цьому важливо мати на увазі динаміку її змісту, правових та організаційних форм і методів здійснення.

Зміст такої функції визначався практичними інтересами та завданнями держави на різних етапах її розвитку. До ХХ століття така функція не носила самостійного характе-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Шуміло О.М. (ХНУВС).

ру (тобто, була другорядною) та розвивалася в основному через функцію охорони різних державних інтересів - права власності, економічних, воєнних, податкових та інших.

Екологічна функція держави завжди забезпечувалася системою правових методів, серед яких особливе місце належить правоутворенню, правозастосуванню та правовій охороні. Правоутворення, як метод втілення в життя відповідної державної діяльності, пов'язаний із створенням державою у особі відповідних елементів її механізму, конституційно-правових норм, екологізація яких була пов'язана з суспільною потребою у налагодженні екологічної ситуації.

Таким чином, можна стверджувати, що визнання діяльності з використання в інтересах суспільства природних ресурсів, забезпечення раціональності цього процесу, з охорони екологічних прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, з утвердження екологічної безпеки як основних напрямків державного функціонування, стало передумовою формування відповідної правової галузі - екологічного права та інституту конституційних засад в ній.

Процес становлення інституту конституційних засад в екологічному праві можна прослідкувати в зв'язку з розвитком ідей конституціоналізму в Україні, що мають давні історичні витoki.

Правовідносини на території нашої держави розвивалися на підставі культурної спадщини, отриманої від давньоруської народності, яка мала досить розвинену систему феодального права. Частина норм давньоруського права глибоко ввійшла у свідомість та побут українського народу, врегулювала основи феодального ладу та склала зміст першого письмового пам'ятника звичаєвого права Київської Русі - "Руської Правди" [5, с.210]. В різних редакціях "Руської Правди" відображено результати укладання на віче договорів між князем і народом, князем і дружиною, тощо.

Норми, пов'язані зі сферою екологічних відносин, також можна знайти у вказаному первинному нормативному акті позначеного державного утворення, що мало місце на території сучасної української держави. Так, в "Руській правді" (1016 р.) була передбачена охорона об'єктів права власності князів, зокрема, рослинного та тваринного світу тощо. Позначеним актом встановлювався штраф за крадіжку дров з княжого лісу, а також штрафні санкції за знищення чи ушкодження борти, тобто дула, наповненого щільниками з медом. В статті 69 "Великої правди" за крадіжку бобра встановлювався штраф у розмірі 12 гривень, тобто міра покарання, ідентична як за вбивство холопа [1, с.136-146].

Однак, слід зауважити, що всі ці норми мали, за своєю сутністю, не екологічний, а економічний характер і були спрямовані на охорону права власності на природні ресурси певних верств населення.

Таким чином, можна вказати, що норми феодального права були спрямовані не на екологічні цінності, а підкреслювали пріоритет права власності на природні об'єкти.

Поступово, поряд з нормами місцевого походження, поширення отримало польсько-литовське законодавство в період існування Речі Посполитої. Фактично, в результаті входження частини українських земель до складу Польського королівства та Литовського князівства відбулося

взаємопроникнення правових систем. Саме таким чином польська та литовська системи права запозичили норми "Руської Правди", зокрема, норми щодо охорони права княжої власності на об'єкти природного походження [6, с.22].

В другій половині XVII століття взагалі зміст правових джерел визначався основними умовами возз'єднання України з Росією, які були втілені в "Березневих статтях" 1654 року та царській грамоті від 27.03.1654 р. Ці юридичні акти закріпили існування правового ладу, який склався в Україні до часу її возз'єднання з Росією. Так, "Статті" встановили, що «судитися им малороссийским людям, прежними своими привилегиями и вольности имеют в добрах и судах своих...». Далі наголошувалося: «Права, наданные издревле от князей духовным и мирским людям, ни в чем не нарушати» [7, с.376]. Норми "Березневих статей" також були спрямовані на охорону права власності на природні об'єкти рослинного (зокрема, лісів) та тваринного походження (риб, хутрових тварин). В них не були відображені ніякі інші необхідні напрямки державної екологічної діяльності. Однак, не зважаючи на вказані риси таких норм, вони все ж таки заклали підвалини для формування тієї, в подальшому вдосконаленої, частини інституту конституційних засад в екологічному праві, яка пов'язана з нормами щодо раціонального використання природних ресурсів.

Про власне екологічні норми національного законодавства можна говорити лише, починаючи з епохи правління Петра I [8, с.190]. В XVII столітті мало місце введення обмежень на реалізацію права власності на природні об'єкти та права користування ними в інтересах держави, а пізніше - третіх осіб [9, с.50-57]. Так, Петро I власними указами забороняв знищення лісу уздовж річок, зручних для лісосплаву. Деякі особливо цінні ліси та дерева визнавалися заповідними, тобто недоторканими [10, с.58].

Особливу роль у формуванні конституційних ідей відіграла Конституція Пилипа Орлика 1710 року. В силу історичних причин вона не розглядала Україну як цілковито самостійну державу, однак запровадила низку демократичних на той час державних інститутів [11, с.13]. У цьому нормативному акті також, як і раніше в інших, вимоги щодо природокористування та охорони об'єктів живої природи містилися в рамках норм інституту права власності. Як відомо, пізніше норми, пов'язані з охороною повітря, води, громадських місць від забруднення, отримали розвиток у законодавстві, яке стало називатися санітарним [12, с.78].

Одним із критеріїв визнання як зовнішньої, так і внутрішньої екологічної функції держави - основною є її постійність, тобто існування впродовж порівняно значного періоду розвитку держави [13, с.25].

Встановити факт наявності даної функції в системі державної активності можливо, виходячи із закріплення в конституційних актах різних історичних періодів екологізованих правових норм.

За радянських часів екологічна функція була притаманна державі з моменту її утворення, в зв'язку з тим, що в Програмі РКП(б), прийнятій в березні 1919 року, було поставлене завдання досягти раціонального та економічного використання всіх матеріальних ресурсів, здійснити в інтересах трудящих широкомасштабні заходи, спрямовані

на "оздоровлення населених пунктів (охорона ґрунту, води та повітря)" [13, с.25-26].

Раніше Декретом "Про землю", прийнятим на II Все-російському з'їзді Рад робочих, солдатських та селянських депутатів 26.10.1917 р., було скасоване право приватної власності на землю, її надра, ліси, води та встановлено право виключної державної власності на них. Дія цього Декрету поширилася на Україні завдяки резолюції першого Всеукраїнського з'їзду Рад, який відбувся в грудні 1917 року [14, с.14-15].

Проголосивши землю та її багатства загальнонародним надбанням, радянська держава - взагалі та УРСР - зокрема, намагалася попередити хижацьку експлуатацію природних ресурсів та сприяла створенню умов для їх ефективної охорони та раціонального використання. І хоча, Декрет "Про землю" не має статусу конституційно-правового акту, але позначене в ньому державне завдання стало початком формування нового напрямку в екологічній функції держави. Саме з цього моменту всі заходи щодо охорони природних ресурсів, їх раціонального використання та відтворення набули державного характеру, стали фінансуватися за рахунок державних асигнувань та здійснюватися під керівництвом і контролем державних органів [15, с.9]. В свою чергу, це заклало підвалини для формування таких правових інститутів екологічного права, як - управління в сфері екології, контролю в екологічних відносинах тощо.

З утворенням Радянського Союзу завдання з охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів знайшло втілення в першій союзній Конституції 1924 року та відповідних конституційних актах союзних республік, зокрема, - в Конституції УРСР (в зв'язку з цим Конституція УРСР 1919 року зазнала відповідних змін) [13, с.26].

Однак, коло вирішуваних такими конституційними нормами екологічних питань мало досить звужений характер, що не давало можливості вести мову про ефективну реалізацію державою її екологічної функції. Тобто, екологічна функція державного утворення в радянські часи ще не набула статусу повноцінної системи напрямків, які спостерігаються в нормах сучасної Конституції України.

Специфіка екологізованих конституційних норм позначеного періоду дала підставу деяким авторам, зокрема, Ю.С. Шемшученку, вказувати на виконання державою функції охорони навколишнього природного середовища [13, с.24]. На той час мова не йшла про екологічну функцію держави в теперішньому розумінні, оскільки її реалізація обмежувалася лише охоронними заходами, здійснюваними за трьома напрямками - охорона природних ресурсів, їх раціональне використання та відтворення.

Інститут конституційних засад екологічного права залишається системно неповноцінним утворенням, з яскраво вираженим лише одним - охоронним напрямком. Причому, в межах такого напрямку не спостерігалось належної диференціації діяльності з охорони та використання природних ресурсів, також щодо охоронюваних об'єктів (лише відносно природних ресурсів); тобто позначений напрямок вбирав в себе сукупність неоднорідних видів державної екологічної діяльності.

Спираючись на вищевикладене, можна стверджувати, що екологізовані конституційно-правові норми в період

створення УРСР ще не набули статусу повноцінності у врегулюванні екологічних відносин, а закріплена ними державна функція не досягла всієї повноти свого прояву. В зв'язку з цим правильною є думка Л.І. Загайнова, відносно того, що функція держави не зможе отримати належного розвитку без створення для того належних умов (зокрема, державного механізму, законодавства для її забезпечення) [13, с.27].

В процесі історичного розвитку екологізованих конституційно-правових норм спостерігається наділення окремих напрямків та видів державної діяльності в галузі екології статусом самостійної функції держави (тобто зведення державної екологічної функції до одного з її напрямків, а інституту конституційних засад - до охоронних норм).

Період з 30-х років XX століття до початку Великої Вітчизняної війни характеризується спадом в природоохоронній діяльності української держави, але це не свідчить про припинення конституційного процесу, загального поступового розвитку вказаної функції та подальшого вдосконалення норм еколого-правового інституту конституційних засад. Важливим етапом на цьому шляху стало прийняття Конституції СРСР 1936 року та відповідної до неї Конституції УРСР 1937 року, де було закріплено положення про те, що земля, її надра, води та ліси є загальнонародним надбанням, державною власністю (стаття 6 Конституції СРСР). Позначена норма зобов'язала громадян до збереження та укріплення такої власності як основи державного устрою, джерело багатства та відповідного життя народу, на що вказується в статті 131 Конституції СРСР.

Перші Конституції радянського часу стали базою для розвитку радянського законодавства, вдосконалення державного управління в усіх сферах суспільного життя, об'єктивно визначивши при цьому посилення функціональної діяльності держави в сфері регулювання екологічних відносин.

Кінець 50-х - початок 60-х років XX століття знаменує початок нового етапу розвитку екологічної функції держави, оскільки саме в цей час відбувається підвищення залучення до господарського обігу значної кількості природних ресурсів, впливом промислового виробництва на умови життя людини, що викликало необхідність вживання заходів системного характеру, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, їх збагачення та відтворення. Розвиток науково-технічного прогресу підвищив значення державного екологічного завдання, викликав переорієнтацію державної політики в галузі екології в сферу переходу від охорони окремих природних ресурсів до організації комплексної охорони навколишнього природного середовища, зумовив покращення методів здійснення природоохоронної діяльності та надав екологічній функції держави статусу основної функції. Однак, в цей період не відбувається прийняття нових конституційних актів в українській державі, тому інститут конституційних засад в екологічному праві, як і раніше, характеризується в основному, нормами охоронного характеру, що розширюють сферу своєї дії (застосування) відносно екологічних відносин, що виникають.

Таким чином, можна вказати, що поступово стає домінуючим принцип комплексного регулювання екологіч-

них відносин, який і був покладений в основу тогочасного українського законодавства, зокрема, - Конституції УРСР 1978 року [16], та законодавства союзних республік. Комплексність у розвитку законодавства про охорону навколишнього природного середовища обумовлена якісними змінами, що відбувалися в суспільній діяльності з охорони середовища існування людини, як біологічного виду, та впливає з системності відповідної державної функції як сукупності певних видів діяльності держави.

В період прийняття нової Конституції УРСР екологічна функція, нарешті, починає набувати статусу основної самостійної форми державної активності та відбувається розширення інституту конституційних засад в екологічному праві. Адже, як стверджував М. Малишко, значне (тобто таке, що заслуговує на увагу) коло питань з охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів вперше було закріплене в Конституції УРСР від 20.04.1978 р. [3, с.58].

Однак система норм інституту конституційних засад позначеної правової галузі залишається неповною, оскільки в ній не знаходять належного втілення та прояву норми з утвердження екологічної безпеки, як ще один із необхідних перспективних напрямків державної політики в галузі екології.

В свою чергу, уроки Чорнобиля свідчать про неповноцінність прояву активності тогочасного механізму держави в екологічній сфері, як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівні, повну зневагу до особи (адже, людина розглядалася тільки як виробник або споживач) та до її прав, зокрема, щодо права на сприятливе для життя та здоров'я навколишнє природне середовище, а дещо пізніше – відносно права на екологічну інформацію про стан навколишнього природного середовища тощо.

Результатом такого катаклізму повинно було стати вдосконалення зовнішньої екологічної функції держави, пов'язане зі створенням міжнародного режиму безпечно-го розвитку ядерної енергетики на основі тісного міждержавного співробітництва, налагодження системи оперативного сповіщення та надання інформації у випадку виникнення аварійної ситуації на АЕС; налагодження міжнародного механізму надання допомоги та запобігання небезпечним ситуаціям. Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), утворене в 1957 році, мало на той час дещо застарілі ресурси та штати, які не відповідали рівню тогочасного розвитку ядерної енергетики. Отже, одним із завдань стало підвищення ролі та можливостей вказаної міжнародної організації, а також залучення ООН та її спеціалізованих закладів [17, с.13].

Найбільш високого ступеню досконалості інститут екологізованих конституційно-правових норм набуває з прийняттям у 1996 році Конституції України [18]. При цьому відбуваються зміни у реалізації державної екологічної функції, оскільки Україна стає незалежною державою. Важливо зазначити, що до прийняття нині діючої Конституції України [6], в Декларації про державний суверенітет від 16.07.1990 р. було передбачено повновладдя народу України, який має виключне право на володіння, користування та розпорядження національним багатством, до якого належать - земля, її надра, водні та інші природні ресурси. А в спеціальному сьомому розділі Декларації вперше в українському законодавстві визначено вимоги щодо екологічної безпеки громадян, самостійного використання

природних ресурсів, створення національної комісії радіаційного захисту населення України, збереження генофонду народу, його молодого покоління [8, с.61].

В Конституції України 1996 року [18] знайшли своє адекватне втілення норми відносно врегулювання багатьох екологічних проблем. На конституційному рівні відображене питання екологічної безпеки, використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Насамперед, це стосується права людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля, права власності українського народу на природні об'єкти та обов'язок і повноваження державних органів сприяти утвердженню екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища.

Конституційне закріплення екологічних проблем, в першу чергу, стосується екологічних прав людини, її місця в державі та суспільстві, що визначає специфіку сучасного конституційного еколого-правового статусу останньої.

Як відомо, з прийняттям Конституції України 1996 року вперше, за час розвитку конституційного процесу в Україні, в системі інституту конституційних засад екологічного права було встановлено положення про визнання людини, її життя та здоров'я, честі й гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України) [18]. Права та свободи людини й їх гарантії значною мірою визначили зміст та спрямованість діяльності держави в сфері екології. В державній екологічній політиці з'являється новий напрямок, пов'язаний з утвердженням екологічної безпеки, бо, взагалі, безпека людини визнається Конституцією як одна з складових системи вищих соціальних цінностей української держави.

Дещо пізніше, значна кількість конституційних вимог в екологічній сфері знайшла своє закріплення в Конституції такої невід'ємної складової частини України, як Автономна Республіка Крим [18]. Конституція Автономної Республіки Крим була прийнята 21.10.1998 р. і затверджена Законом України від 23.12.1998 р. В ній можна виявити наявність положень про утвердження безпечних і здорових умов життя населення Автономної Республіки Крим, охорону навколишнього природного середовища, повноваження автономії та її органів державної влади в екологічній сфері суспільного життя тощо.

Отже, нормами вказаних актів поступово наповнювався зміст інституту конституційних засад в екологічному праві, визначалися основні вимоги і напрямки для формування галузевого екологічного законодавства та здійснення діяльності з використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та утвердження екологічної безпеки в нашій державі.

Відповідно до норм екологізованих конституційних норм, що утворюють певний правовий інститут, були зроблені і прийняті Верховною Радою України 05.03.1998 р. Основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки [19] сьогодні набули в Конституції України досить високого ступеня диференціації та визначили склад екологічної функції держави.

В той же час, залишається актуальним розробка і прийняття на основі встановлених конституційно-правових засад законодавчих актів із охорони земель, континентального шельфу, а також єдиного комплексного кодифікованого акту українського екологічного законодавства –

Екологічного кодексу України, який, як вказує М. Малишко, міг би стати основним консолідуючим актом еколого-правової системи України [3, с.60].

Однак факт прийняття позначеного акту не зведе нанівець існування в екологічному праві інституту конституційних засад, оскільки Конституція України є Основним Законом держави, має вищу юридичну силу, а її норми, в тому числі й ті, що регулюють екологічні відносини, залишатимуться нормами прямої дії.

Таким чином, в залежності від ступеня домінування напрямку конституційного регулювання екологічних відносин в Україні можна виділити два періоди становлення в екологічному праві інституту конституційних засад: економічний та екологічний.

Економічний період (1016-1978 роки) характеризується наявністю норм, спрямованих на відносини щодо використання природних ресурсів. Екологічний період пов'язаний з появою інших напрямків державної діяльності в галузі екології, зокрема, – охорони навколишнього природного середовища та утвердження екологічної безпеки (з 1978 р. - до наших днів). Проведена періодизація свідчить про те, що в процесі історичного розвитку відбувалося не тільки кількісне збільшення конституційних екологічних положень (норм), але й об'єктивна зміна їх змісту та розширення кола самих екологічних відносин, що вимагають конституційного врегулювання (на рівні Основного Закону держави).

За іншим вказаним критерієм (від форми та характеру нормативно-правових актів, які містять екологізовані конституційні норми) у становленні інституту конституційних засад екологічного права слід виділяти три періоди, які тісно пов'язані з конституційним процесом в Україні. В першому з них конституційні засади в екологічному праві складають норми актів конституційного значення та конституцій (1016-1918 роки), в яких чітко виявлялося поглинання екологічних напрямків інститутом права власності на природні об'єкти; в другому – тільки норми (в основному спрямовані на охорону навколишнього природного середовища та окремих природних ресурсів) конституцій (1918-1996 роки); в третьому періоді – норми Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, правові позиції Конституційного Суду України (1996 р. - наші дні), в яких спостерігається висока міра диференційованості необхідних екологізованих груп норм, що складають відповідні напрямки екологічної функції держави.

Таким чином, можна стверджувати, що процес формування інституту конституційних засад в екологічному праві, як самостійного галузевого утворення, в Україні завершено. Наступним етапом має бути його розвиток та вдосконалення окремих положень, що дозволить зберігати значимість утвореної системи норм у регулюванні екологічних відносин в умовах появи необхідності подолання кризової екологічної ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгаков М.Б., Ялбулганов А.А. Природоохранные акты: от «Русской правды» до петровских времен // Государство и право. -1996. -№ 8. -С.136-146.
2. Костицький В. Конституційне регулювання охорони довкілля: український та світовий досвід // Право України. -2003. -№ 10. -С.49-55.
3. Малишко М. Конституційні основи екологічно-правової системи України // Право України. -2001. -№ 12. -С.58-60.
4. Петров В.В. Экологическое право России: Учебник. -М.: БЕК, 1998. -557с.
5. Ткач А.П. Кодифікація, пам'ятники та основні риси права України другої половини XVIII - першої половини XIX ст.: Дис... докт. юрид. наук. -К., 1969. -220 с.
6. Земельное право Украины: Учебное пособие /Под ред. А.А. Погребного, И.И. Каракаша. -К.: Истина, 2002. -496 с.
7. Полное собрание законов Российской империи. Указатель хронологический. -Т.1.: Царствование Государя царя и Великого князя Алексея Михайловича. Реестр хронологический с 1649 по 1825. -СПб.: Печатано в типографии II Отделения собственной. Его императорского величества Канцелярии, 1830. -Т.1. -С.1-19.
8. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки. Навчальний та науково-практичний посібник. -К.: Знання-Прес, 2002. -332с.
9. Голиченков А.К., Новицкая Т.Е., Чиркин С.В. Очерки истории экологического права: развитие правовых идей охраны природы // Вестн. Моск. Ун-та. Сер.11: Право. -1991. -№ 1. -С.50-57.
10. Российское законодательство X-XX веков. -В 9-ти т. Законодательство периода расцвета абсолютизма. -Т.5 /Под общ. ред. О.И. Чистякова. -М.: Юрид. лит., 1987. -528 с.
11. Основи конституційного права України /За ред. В.В. Копейчикова. -К.: Юрінком, 1997. -208 с.
12. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды). -М.: Юрист, 1999. -688 с.
13. Шемшученко Ю.С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей природной среды в СССР. -К.: Наук. думка, 1976. -276 с.
14. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. -Т.1. 1917-1944 роки //Ред. і головн. упоряди. С.Д. Михальчук. -К.: Держ. вид-во політ. літ-ри УРСР, 1963. -772 с.
15. Котяцы И.А., Тютюкин Ю.И., Яковлев В.Н. Вступительная статья к сб.: Природа и закон // Сб. нормативно-правовых актов по охране природы и рациональному использованию природных богатств Молдавской ССР. -Кишинев: Изд-во ЦК КП Молдавии, 1970. -С.3-28.
16. Конституция (Основной Закон) Украинской Советской Социалистической Республики. Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета УССР девятого созыва 20.04.1978 г. -К.: Политиздат Украины, 1987. -48 с.
17. Чернобыль. Дни испытаний: Книга свидетельств /Сост. В.Г. Шкода. -К.: Радянський письменник, 1988. -509 с.
18. Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим. -К.: Юрінком Інтер, 1999. -96 с.
19. Постанова Верховної Ради України «Основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 р. // ВВР України. -1998. -№ 38-39. -Ст.248.

Надійшла до редколегії 26.11.2004

ВОЛЯТИЦКА Н.Л. ПЕРИОДИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТА КОНСТИТУЦІОННИХ ОСНОВ В ЕКОЛОГІЧЕСКОМУ ПРАВІ

Рассмотрены особенности становления конституционно-правовых норм, которые образуют правовой институт в области экологического права (исторический аспект).

***

VOLJATITSKA N.L. PERIODS BECOMING INSTITUTE OF THE CONSTITUTIONAL BASES IN ECOLOGICAL LAW

Features becoming of constitutionally rules of law which form legal institute in area of the ecological law (historical aspect) are considered.

Л.С. ГАМБУРГ

канд. юрид. наук, доц.

Гуманитарный университет «ЗИГМУ»

УДК (09)347.971.99“1763/1782”(477.5)

**ОСОБЕННОСТИ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ ГРОДСКИХ СУДОВ
ЛЕВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ (1763-1782 гг.)**

Отражены особенности судебной специализации городских судов, учрежденных статутной судебной реформой гетмана К.Г. Розумовского в 1763 г. Исследовано соотношение компетенций городских, земских и подкоморских судов по рассмотрению уголовных и гражданских дел. Указаны достоинства и недостатки статутного судоустройства.

Историко-правовое исследование судебной специализации в Украине - Гетманщине, в процессе проведения в ней судебных реформ, позволяет получить и систематизировать отечественный исторический опыт, накопленный в этом направлении судебного строительства. Учет этого опыта может составить определенную пользу для дальнейшего осуществления и успешного завершения судебной реформы в современной Украине, в частности, при решении проблем судебной специализации.

Исследованиям реформ аппарата гетманского правления в рассматриваемый период, в частности, статутной судебной реформе 1760-1763 гг. уделено внимание в работах Д.Н. Бантыш-Каменского, М.Е. Слабченко, Д.П. Миллера, И.Ю. Черкасского, А. Яковлива, Я. Падоха, А.И. Пашука, С. Грабовского, С. Ставрояни, Л. Шкляра, А.И. Пугро, В. Шевчука, С. Кудина и других авторов, осветивших ее различные исторические, политические, экономические и правовые стороны. Наиболее полными являются труды Д.П. Миллера, в частности, его работа «Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Суды земские, городские и подкоморские в XVIII в.»; статья И.Ю. Черкасского «Судові реформи гетьмана гр. К.Г. Розумовського», серия статей С. Кудина в издании «Закон и бизнес». В других исследованиях сведения об указанной реформе приведены фрагментарно, так как не относятся к основному содержанию их предмета. Поэтому в настоящей статье приведен материал об одной из первых попыток реформи-

рования судебной системы Украины в соответствии с принципом специализации в период правления последнего гетмана К.Г. Розумовского (1750-1764 гг.) с учетом новых сведений, полученных автором в процессе изучения архивных источников. Целью статьи является уточнение содержания компетенции городских судов, с учетом их взаимодействия с земскими судами, выявление их отличий от прежних казацких полковых судов, оценка результатов статутной судебной реформы в указанных аспектах, определение ее государственно-политического значения для исторического развития украинской государственности.

Причины реформирования полковых судов Войска Запорожского заключались в стремлении казацкой старшины, превратившейся в новую украинскую шляхту, к созданию собственных сословных судов и отделению их компетенции от военно-административных органов в условиях относительной стабилизации военно-политической ситуации в Украине во 2-й половине XVIII в., а также в необходимости упорядочения земельно-правовых отношений в сфере шляхетско-старшинского землевладения. Инициаторами и авторами реформы предполагалось создание новых специализированных судов в соответствии с нормами Литовского статута и рекомендациями Ф. Чуйкевича гетману К.Г. Розумовскому в трактате «Суд и розправа в правах малоросійських». На основании указа Екатерины II от 13.05.1763 г. и гетманского универсала от 19.11.1763 г. учреждались подко-